

PROBLEM PRENOŠENJA KRŠĆANSKIH VREDNOTA U OBITELJI

Josip BALOBAN, Zagreb

Sažetak

Članak ukazuje na stvarnost u društvima zapadne demokracije u kojima se pojavom alternativnih oblika života događa ugrožavanje kršćanskih vrednota. Tipični trendovi u europskim društvima jesu: opadanje zanimanja za sklapanje brakova, rastave i rastakanje obitelji, rođenja izvan braka, nebračna životna zajedništva, obitelj s jednim roditeljem, ponovna odnosno druga, treća ženidba.

U odnosu na teoriju investiranja i promjena vrednota autor ističe da je u vrednote potrebno investirati. Investiranje je povezano sa čimbenikom dobiti, vremena, napora i odricanja. Krucijalno je pitanje koliko je suvremeni čovjek spreman investirati, primjerice u moralnost vlastitog ponašanja i djelovanja i u moralnost obiteljskog života.

U zapadnim društvima javljaju se trendovi koji zastupaju koncepciju odgoja u kojem: ne treba zabranjivati, nego poticati; ne naređivati, nego predlagati; ne poučavati, nego motivirati i ne kritizirati, nego učvršćivati. Autor se zalaže za odgojni stil u kojem namjesto »nego« dolazi »i«. Suvremeni roditelji, među njima i mnogi kršćanski roditelji, u svom odgojnom djelovanju kreću se od zrelog odgojnog stila, koji uključuje emocionalnu podršku i postavlja zahtjeve, preko ravnodušnog i naivnog odgojnog stila do paradoksalnog stila, u kojem se stavljaju zahtjevi bez emocionalne podrške.

Na kraju autor ističe da se u Hrvatskoj može očekivati pojava alternativnih životnih zajedništva i, kako porast svijesti prenošenja kršćanskih vrednota, tako i porast delegiranja kršćanskog odgoja na sekundarne ustanove.

Ključne riječi: vrednote, obitelj, odgoj, investiranje, prenošenje.

0. Uvod

Kršćanske vrednote i njihovo prenošenje unutar obitelji na prijelazu iz drugog u treće tisućljeće nužno je analizirati u širem kontekstu vrednota i normi u društvu uopće, kao i u kontekstu raspadanja vrednota, krize ili promjena vrednota. Važno je uvažiti i kontekst temeljnih vrednota kao polaznu i zajedničku osnovicu za govor o vrednotama. Na raspadanje vrednota u suvremenim društvima ukazuje činjenica da je najvećem dijelu ljudi puno toga postalo nevažnim, prema

čemu su ravnodušni, dok su prije za ostvarenje tih vrednota trošili puno energije.¹ U odnosu na ljudski život govori se o »pomračenju vrednote života.«² Osobito u posljednja dva stoljeća unutar europske civilizacije događa se veoma zamjetljiva promjena vrednota. »Stare« vrednote se napuštaju i zabacuju, primjerice vjernost zvanju izabranom u mladosti, dok se istodobno »nove« vrednote otkrivaju i prihvaćaju: ljudska prava, solidarnost, obazrivo ophođenje s prirodom.³ Suvremeni ljudi nisu jedinstveni ni u definiranju temeljnih vrednota. Pod tom sintagmom biskupi Njemačke smatraju ljudsko dostojanstvo, slobodu, pravednost, ljubav, istinu, vjernost i mir, dakle, temeljne elemente, koji su sukonstitutivni za čovjekov život i zajednički život u društvu i od kojih se ne može dispenzirati nijedan pojedinac, ako ne želi ugroziti sebe ili druge.⁴

S obzirom na definiranje vrednota postoji razlika između teologije i filozofije s jedne strane, te sociologije s druge strane. U teologiji vrednote se ističu kao »neoborive 'posljednje', 'najveće' veličine ciljeva i odnosa ćudoredno-moralnog djelovanja.«⁵ One se temelje u kršćanskom svjetonazorskom specifikumu, tj. na pozadini objavljene vjere. U sociologiji vrednote su temelj »za smisleno koordinirano, jedno prema drugome uređeno i obostrano proračunato socijalno djelovanje.«⁶ U teološkoj definiciji prednost i ishodište predstavlja neproračunata ljubav prema bližnjemu, sebi i konačno prema Bogu, a u sociologijskoj definiciji je prisutan određeni utilitarizam i povijesni subjektivizam.

Suvremeni čovjek povezuje vrednote sa zadovoljstvom, pri čemu mora vidjeti smisao i osjećati se dobro.⁷ Je li takvo definiranje kompatibilno s kršćanskim poimanjem vrednote ili je ovdje odviše prisutan utilitarizam i pragmatizam, daka-ko i subjektivistički selekcionizam! S obzirom na vrijednosna uvjerenja današnji čovjek veoma je ovisan o sredstvima javnog priopćavanja. U odnosu na reklamu

¹ EXELER, Adolf, *Jungen Menschen leben helfen. Die alten und die neuen Werte*, Freiburg–Basel–Wien 1984., 32.

² IVAN PAVAO II., »Evangelium vitae«. Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života, Zagreb 1995., KS, dokumenti 103, t. 10.

³ EXELER (1984), 35.

⁴ Usp. Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz (Hrsg.), *Hirtenschreiben der deutschen Bischöfe, Grundwerte verlangen Grundhaltungen*, Bonn 1977., Heft 12.

⁵ HILLMANN, Karl–Heinz, *Wertwandel. Zur Frage soziokultureller Voraussetzungen alternativer Lebensformen*, Darmstadt 1989., 2. bibliographisch ergänzte Auflage, 51–52.

⁶ HILLMANN (1989), 55. Hillmann govori o tri vrste vrednota unutar vrijednosnog sustava. Riječ je o temeljnim vrednotama, zatim o terminalnim vrednotama (terminal values): ugodan život, jednakost, istinsko prijateljstvo, samopoštovanje, unutarnji sklad i naposljetku o instrumentalnim vrednotama (instrumental values): ambiciozan, tolerantan, odgovoran, altruistički i ugodan. Vidi HILLMANN (1989), 58.

⁷ Usp. KOPREK, Ivan, *Suvremeni čovjek i kriza vrednota*, u: *Bogoslovska smotra* 67(1997), br. 2–3, 237–249, ovdje 241.

konstatirao je K. Haselden da djeca prije nego se upoznaju s deset zapovijedi već su ih nesvjesno obuzele tri zapovijedi reklame: »Ti trebaš poželjeti«; »Ti trebaš kupiti«; »Ti trebaš (po)trošiti«.⁸ Stoga za čovjeka slobodnog vremena i rasonode u postmoderno doba veoma je važno »koji svjetonazor i skala vrednota stoji iza pojedinih programa, koji životni stil i koje ideje oni preporučuju. Oblik i sadržaj programa rasonode mogu biti upravo zavodljivi kao i reklama.«⁹ Upravo po sredstvima javnog priopćavanja saopćavaju i sugeriraju se, najvećim dijelom, razni društveni čimbenici, koji ugrožavaju kršćanske vrednote.

1. Novi oblici životnih zajedništva i tradicionalna obitelj

S promjenom odnosno transformacijom obitelji, te pojavom alternativnih oblika života u društvima zapadne demokracije događa se paralelno ugrožavanje kršćanskih vrednota. S opadanjem značenja braka u Americi ostvaruje se ne samo kritični element promjene obitelji, nego ženidba, premda ostaje važnom varijablom u obiteljskom životu, sve više se gubi kao konstituirajuća konstanta za obitelj.¹⁰ Američki istraživač obitelji Andrew J. Cherlin objavio je 1981. godine knjigu pod naslovom »Marriage, Divorce, Remarriage«. Jedanaest godina kasnije 1992. godine u predgovoru ponovljenog izdanja iste knjige piše da bi naslov knjige, s obzirom na u međuvremenu dogođene promjene oblika odnosa i oblika života, morao glasiti: »Cohabitation, Marriage, Divorce, More Cohabitation, and Probably Remarriage«.¹¹ Slična događanja te društvene vrste ostvaruju se i u Zapadnoj Europi. Tipični trendovi u europskim društvima jesu: opadanje zanimanja za sklapanje brakova, nebračna životna zajedništva, rođenja izvan braka, rastave i rastakanje braka i obitelji, obitelji s jednim roditeljem i ponovna odnosno druga ženidba. Zapadnoeuropske zemlje nužno je promatrati u tri geografske regije, koje imaju svoje specifičnosti u odnosu na spomenute trendove. Te grupe su: Sjeverna Europa, Zapadna Europa i Južna Europa s Irskom.¹²

⁸ HASELDEN, K., *Morality and the Mass Media*, Nashville, forth impression 1968., 151.

⁹ HÄRING, Bernhard, *Frei in Christus. Moraltheologie für die Praxis des christlichen Lebens*, Freiburg–Basel–Wien 1980./89., Sonderausgabe, 180.

¹⁰ BUMPASS, Lary, *Die abnehmende Bedeutung von Ehe: Veränderungen im Familienleben in den Vereinigten Staaten*, u: EDELSTEIN, Wolfgang/KREPPNER, Kurt/STURZBECHER, Dietmar (Hrsg.) *Familie und Kindheit im Wandel*, Berlin–Brandenburg, Postdam 1996., Band 2, 101–119, ovdje 114.

¹¹ CHERLIN, Andrew J., *Marriage, Divorce, Remarriage. Revised and Enlarged Edition*, Cambridge, MA/London, 1992., VII.

¹² Sjevernu Europu s velikim brojem ne-tradicionalnih ili »postmodernih« obiteljskih struktura tvori Danska, Finska, Norveška i Švedska. Zapadnu Europu, u kojoj tradicionalna nuklearna obitelj ostaje dominirajući oblik, čine Austrija, Belgija, Francuska, bivša Istočna Njemačka i Zapadna Njemačka, Nizozemska, Švicarska, Engleska i Wels. A Južnu Europu, u kojoj je naj-

Sklopanje braka, bilo civilnog bilo crkvenog, u Europi nije više samo po sebi razumljiva stvar. On više ne predstavlja onu društvenu vrednotu koju je predstavljao još u prvih šest desetljeća 20. stoljeća. Pojavom alternativnih životnih oblika sve veći broj mladih Europljana odgađa sklapanje ženidbe i osnivanje obitelji. Najveći broj sklopljenih brakova gotovo u svim europskim zemljama dogodio se koncem 60-tih i početkom 70-tih godina, poslije kojih započinje uočljivo opadanje.¹³ U zemljama Južne Europe taj proces teče sporije i može se usporediti s razvojem u Sjevernoj Europi tek koncem 80-tih godina.¹⁴

Opadanje sklapanja ženidbe najuže je povezano s rastom alternativnog životnog oblika nebračnog zajedništva, koje prakticira sve veći broj mladih ljudi. Ta dva trenda su međuvrsna. Kako se smanjuje broj sklopljenih brakova tako usporo raste broj nebračnih zajedništva. U tom trendu prednjače Danska i Švedska u kojima pretežni dio osoba živi zajedno prije ženidbe. Da zajednički život prije braka postaje sve više prijelaznom fazom, pokazuje trend u Francuskoj. U toj zemlji sredinom 70-tih godina 30%, a između 1980. do 1992. godine 65% Francuskinja koje su se vjenčale, živjelo je zajedno sa svojim partnerom prije službeno sklopljene ženidbe.¹⁵ Prema procjenama nebračnih zajedništva u Njemačkoj 1982. godine bilo je oko 516.000, a godine 1992. već 1,1 milijun.¹⁶ S tim u svezi nužno je uočiti još jedan trend, koji statistički nije poznat, naime, koliko je nevjenčanih bračnih zajedništva završilo u braku, a koliko ih se jednostavno rastalo odnosno raspalo, a partneri su ponovno ušli u drugo nebračno zajedništvo.

S trendom nebračnog zajedništva usko je povezan i trend izvanbračnih rođenja. Jedan dio izvan braka rođene djece postane članom obitelji, ako roditelji sklope brak. Drugi dio djece ostaje za duže ili kraće vrijeme samo s jednim od bioloških roditelja ili pak njegov jedan roditelj zajedno s njim ulazi u novo bračno zajedništvo, koje ima djecu iz dva prethodna (ne)bračna zajedništva. Trend u kojem žene rode djecu izvan braka doživljava svoju najvišu točku u ovom stoljeću poslije 1980. godine. U ovom procesu ponovno prednjače dvije skandinavske zemlje: Danska i Švedska. U njima više od 40% sve rođene djece rode neudate

izraženija vezanost za tradicije, tvore Italija, Portugal, Španjolska, Irska i Grčka. Usp. HESS, Laura E., *Wandel der Familienstruktur und des generativen Verhaltens und Nord-, Süd- und Mitteleuropa seit 1950.*, u: EDELSTEIN, Wolfgang/KREPPNER, Kurt/ STURZ-BECKER, Dietmar (1996), 31–66, ovdje 32–33.

¹³ Usp. HESS (1996), 41–42.

¹⁴ Usp. isto, 42.

¹⁵ Usp. isto, 46.

¹⁶ Usp. BECK–GERNSHEIM, Elisabeth, *Stabilität der Familie oder Stabilität des Wandels? Zur Dynamik der Familienentwicklung*, u: BECK, Ulrich/SOPP, Peter (Hrsg.), *Individualisierung und Integration. Neue Konfliktlinien und neuer Integrationsmodus? Leske+Budruch*, Opladen 1997., 65–80, ovdje 68.

majke, dok na drugoj strani većina europskih parova žele ostvariti rođenje djece unutar braka.¹⁷ Prema procjenama 30–40% sve djece u Europi biva začeto izvan braka, dok manji dio žena ostaje do djetetova rođenja izvan službeno sklopljenog braka.¹⁸ Iako u Hrvatskoj ne postoje službene statistike o tome, dušobrižnici zamjećuju da takav trend pomalo dolazi i u Hrvatsku.

Slijedeći čimbenik, koji se u zapadnim društvima osobito raširio poslije liberalizacije zakona o rastavi između 1960. do 1970. godine, jest pojava rastave brakova i rastakanja obitelji. 1980. godine 33% u Engleskoj, Welsu i Zapadnoj Njemačkoj, a 50% brakova u SAD završilo je rastavom, dok je taj postotak, primjerice u Zapadnoj Njemačkoj u godini 1960. iznosio 12,5%.¹⁹ Uz službenu rastavu u Europi se širi i »rastava bez vjenčanog lista«. ²⁰ Zanimljivo je da bračni drugovi, koji su živjeli u »braku na probu« pokazuju povećan riziko rastave, između 40–60%²¹, što drugim riječima znači da slično kao i u Americi »brak na probu« implicira individualističku etiku, koja tendira prema rastavi. Govori se, štoviše, o »socijalnom nasljeđu« rizika za rastavu, a što potvrđuju i empirijske studije. Naime, muževi i žene, koji potječu iz rastavljenih brakova, češće se rastavljaju od parova čiji roditelji nisu prošli rastavu.²² Djeca iz rastavljenih brakova u načelu ponavljaju pogreške roditelja, jer im nedostaje »sigurnost vezanosti, socijalna sposobnost i sposobnost za konflikte.«²³ Ako se uz to uzme u obzir i spoznaja da su kćeri jednonranih majki više usredotočene na vrednotu samostalnosti i rezerviranije s obzirom na udaju i majčinstvo, onda je očito da to predstavlja dodatan problem u prenošenju vrednota. Taj trend u kojem djeca rastavljenih roditelja prolaze kroz rastavu u vlastitom braku nije samo američki posebni put, nego on je sve učestaliji i u Europi. Tradicija obitelji ne nestaje, ona se brojčano smanjuje, jer joj konkuriraju različiti izvanobiteljski životni oblici. Usprkos neuspjelih životnih zajedništva brak nije prevladana ustanova u Europi prema europskom istraživanju provedenom 1990. godine. Mala manjina Europljana je takvog uvjerenja, dok jedino odskače Francuska u kojoj nešto više od jedne četvrtine Francuza je skeptično raspoloženo naspram ustanove braka.²⁴ Prema istom istraživanju kod Europljana veoma su na cijeni vrednote: respekt, razumijevanje i vjernost. Na pitanje »Što je važno za dobar brak?« Europljani su dali slijedeće odgovore: res-

¹⁷ Usp. HESS (1996), 47.

¹⁸ Usp. isto, 47.

¹⁹ Usp. isto, 50.

²⁰ BECK–GERNSHEIM (1997), 68.

²¹ Usp. isto, 73.

²² Usp. isto, 74.

²³ Usp. isto, 76.

²⁴ Usp. ZULEHNER, Paul M./DENZ, Hermann, *Wie Europa lebt und glaubt, Europäische Wertestudie, Düsseldorf 1993.*, 86.

pekt 84,3%, vjernost 81,7%, razumijevanje 77,3%, djeca 65,9%, sretni seksualni odnosi 62,1%²⁵. Te podatke Paul M. Zulehner komentira s optimizmom: »Poznavaoi starog crkvenog učenja o 'finis matrimonii' bit će iznenađeni. Prokušana triada crkvenog učenja o svrsi braka ponovno se ponavlja u empiriji: obostrana ljubav, djeca i zadovoljavanje seksualnih želja.«²⁶ Polazeći od navedenih podataka različitih autora, može se zaključno konstatirati da nisu u pravu autori koji predskazuju kraj tradicionalne obitelji, kao ni oni koji uopće ne vide promjene u obitelji. Naprotiv, događa se raskorak između proklamiranog, te željenog ideala i konkretne životne zbilje. Mnogima priželjkivani ideal s obzirom na brak, djecu i obitelj pretvara se u životnu zbilju u kojoj ostaju razasuti elementi željenog ideala. Stoga je najopravdanije govoriti o tendencijama pluralizacije, koja je posljedica društvene pluralizacije, u kojoj će biti nazočni različiti oblici ljudskog zajedništva, a među njima tradicionalni obiteljski oblik kao prevladavajući.

2. Teorija investiranja i promjena vrednota

Vrednote su uvijek povezane sa životnim ciljevima i motivacijama. U vrednote je potrebno investirati. Postoji zanimljiv odnos između teorije investiranja i vrednota odnosno njihovih promjena.²⁷ Suvremenom čovjeku vrednota sama po sebi ne znači puno. On je trajno usmjeren na određenu dobit u životu, poslu, međuljudskim odnosima. Čovjek investira u nešto, ako očekuje dobit. U životu investiranje vrednota usredotočeno je, uglavnom, na četiri područja dobiti: a) na dohodak i životnu sigurnost; b) na ljubav i prihvaćenost; c) na ugled i d) na težnju za vlastitom vrijednošću.²⁸ Danas su najvažnija egzistencijalna investiranja za koja se i odlučuje suvremeni čovjek, jer mu ona obećavaju dobar i siguran život. Za tim najviše i teži današnji čovjek. Kod investiranja, a usko povezano s dobiti, važnu ulogu igra čimbenik vremena. Ako se čovjek može slobodno odlučivati u odnosu na postizanje nekog cilja, koji mu predstavlja i određenu vrednotu, onda će odmah pitati koliko ga to stoji vremena. Na taj način vrednota postaje ovisna o vremenu. Jednim dijelom upada u tržišne zakonitosti. Pored čimbenika vremena investiranje zahtijeva napor i odricanje. Čovjek mora biti uvjeren da mu investiranje donosi dobit, pa će onda biti spreman i za napore i razna odricanja bilo kratkoročno bilo dugoročno. Čovjek kao ulagatelj traži istodobno određene informa-

²⁵ ZULEHNER, Paul M./DENZ, Hermann (1993), 98, grafikon 103.

²⁶ Isto, 98.

²⁷ Teoriju investiranja promjena vrednota iznosimo prema SCHMIDTCHEN, Gerhard, *Wie weit ist der Weg nach Deutschland? Sozialpsychologie der Jugend in der postsozialistischen Welt*. Unter Mitarbeit von Michael Otto und mit einem Beitrag von Harry Schröder, Leske+Budrich, Opladen 1997., 2. durchgesehene Auflage.

²⁸ Usp. SCHMIDTCHEN (1997), 18–19.

cije o rizicima investiranja i o dobiti. Prirodno je da se boji promašenih investicija i neostvarene dobiti bilo u materijalnom bilo u duhovnom pogledu. Pri tome čovjek mora postaviti jasne životne ciljeve i prioritete, a što nije uvijek jasno u kršćansko-obiteljskom odgoju. Mora se pripremiti i na mogući neuspjeh. Proces investiranja u vrednote i mijenjanje težišta ulaganja proteže se na sve čovjekove životne faze.²⁹ Na čovjekovo ponašanje kod investiranja kao i na promjenu vrednota televizija ima nesporni i još nedovoljno istražen utjecaj. Zasada televizija premalo investira u pojedine vrednote, a najmanje u kršćanske, te na taj način malo pomaže čovjeku na njegovom investicijskom putu. Jer se u elektronskim medijima svijet reducira najviše na politiku, šport, zdravlje i rasonodu, moralnost zajedničkog života, obitelj i religija u tim sredstvima zadobili su samo marginalnu poziciju.³⁰

Opravdano je, nadalje, pitati o motivima, koji mogu potaknuti suvremenog čovjeka da investira kako u moralnost vlastitog ponašanja i djelovanja tako i u moralnost zajedničkog života. Uvaži li se ovdje teorija učenja, prema kojoj nagrada igra odlučujuću ulogu, jer se bez nje ništa ne događa, tada se postavlja pitanje je li u moralu zgodno govoriti o nagradi. No, bez takve pretpostavke »moralno ponašanje ne može se razumjeti i ne će se događati.«³¹ Moralnost čovjeku postmodernog društva na Zapadu ne donosi nikakvu prednost. U većini slučajeva trenutno ni veći ugled. Ne čudi da je u njemačkom društvu dobit kao posljedica moralnog ponašanja i djelovanja ocijenjena veoma skeptično. Na pitanje: »Vjerujete li da netko bolje prolazi ili prolazi lošije u našem društvu, ako nastoji moralno živjeti (tj. druge ne vrijeđati, ne iskorištavati, nego druge promicati, biti spreman drugima pomoći i stvarati ozračje mira)«? jedna četvrtina menadžera izrazila se etički optimistički, 47% skeptično, a 30% dalo je odgovor »Teško je reći.«³² Isti menadžeri dali su prednost školovanju i permanentnom obrazovanju. Na osnovu spomenutog trenda opravdano je zaključiti da se u suvremenim europskim društvima u obrazovanje investira više nego u moral, jer se ono prvo više isplati, ono je povezano s dobiti. Ta dobit se poima i definira isključivo u odrednicama ovezemnosti, u društveno-pragmatičkom smislu i odviše društveno kratkoročno. Zanemaruje se čimbenik cijene te dobiti. Tradicionalne vrednote se napuštaju prebrzo s obrazloženjem potpune slobode čovjeka, njegova rasta i njegovih među-

²⁹ Usp. isto, 23.

³⁰ Usp. isto, 23.

³¹ Isto, 24. Prema Schmichdtchenu postoje etički optimisti. Za njih je karakteristično uvjerenje da se isplati ulagati u vrednote moralnih principa kao dobro zvanje, dobar krug poznanika, financijska sigurnost, partnerstvo, obitelj, djeca, permanentno obrazovanje. Oni permanentno podržavaju te ciljeve i imaju povjerenja u etičku kulturu ljudskih odnosa. Usp. SCHMIDTCHEN (1997), 26.

³² SCHMIDTCHEN (1997), 27.

ljudskih odnosa. U svezi s tim Gerhard Schmidtchen konstatira: »Moral potrebuje pojačanje, podupiranje od mjerodavnih ustanova. Crkva sama nije u stanju to ostvariti. Nedostaje joj personal i socijalne sankcije.«³³ Traži se da se nanovo premisli i nadopuni odnos između reda i slobode, budući da se sloboda apsolutizirala, a red se odviše relativizirao i subjektivizirao.

Na Zapadu istraživanja svakodnevnog morala pokazuju da ljude zanima razvoj i kultiviranje socijalnih kreposti u oblikovanju osobnosti. To doprinosi tome da osoba postaje središte i tema svijeta (G. Schmidtchen). Nije li upravo u kršćanstvu čovjek kao osoba jedinstvena, neusporediva i nepovrediva vrednota! Isus je vrednotu zakona i običaja relativizirao i podredio čovjeku kao prvotnoj i najvećoj vrednoti: »Subota je stvorena radi čovjeka, a ne čovjek radi subote.« (Mk 2,27). Isto tako Isus je donio vrednotu praštanja bez uvjeta i ljubiti bez granica. Etiku korektnosti nadišao je s etikom zlatnog pravila (Mt 7,12).³⁴

Ima li se pred očima teorija investiranja i kršćanske vrednote nameću se neka kritička pitanja: Koji temeljni odgojno-obrazovni cilj i koje prioritete ljudsko-socijalne motive za odgoj svoje djece imaju pred očima suvremeni kršćanski roditelji? Što većina roditelja želi u odnosu na svoje dijete: čovjeka s izrazitim kršćanskim ponašanjem i djelovanjem, makar on imao iznimnih teškoća u školi, na poslu, u karijeri i športu, ili čovjeka koji se prilagođuje društvenim sekulariziranim standardima, i koji je poslovno i životno uspješan, baš zato što mu je kršćanstvo više etiketa nego fundamentalni životni habitus? Što je roditelju prioritetnije za njegovo dijete: župni vjeronauk ili strani jezik, ritmika, klizanje, trening, ako roditelj od vjeronauka očekuje minimalnu životnu dobit odnosno orijentaciju; ako je vrijeme za učenje nešto nedodirljivo i sveto, te ako su napor i odricanje usmjereni samo na znanje i športske vještine? Problem prenošenja kršćanskih vrednota u roditeljskom domu još je veći, ako mlada osoba uočava da su roditelji stalno spremni investirati u ono što je materijalno i profitabilno, a daleko manje u ono što je duhovno i etički-moralno. Konačno pitanje braka, obitelji i djece prema teoriji investiranja nerijetko se svodi na pitanje koju dobit time postižem. Imam li vremena za to. Isplati li se sav napor i odricanje, koje traže brak, obitelj i djeca? Mnogi roditelji umiruju svoju savjest time što su djetetu omogućili sakramente inicijacije i što su kršćanski odgoj delegirali na školu, a posebno na

³³ Isto, 27.

³⁴ Prema Erichu Frommu židovsko-kršćanska norma bratske ljubavi »potpuno je drukčija od etike korektnosti. Ona znači voljeti svoga bližnjega, tj. osjećati se odgovornim za njega, istovjetnim s njim, dok etika korektnosti znači ne osjećati se odgovornim, istovjetnim, već udaljenim i odvojenim, ona znači i da treba poštivati bližnjega, ali ne i voljeti ga... Ali prakticiranje ljubavi mora započeti uočavanjem razlike između korektnosti i ljubavi.« FROMM, Erich, *Umijeće ljubavi*, Zagreb 1986., 116.

profesionalne prenositelje vjere. Smatraju da se nisu odrekli svoje roditeljske odgovornosti. Štoviše, uvjereni su da su dio odgovornosti prenijeli na kompetentne i za to osposobljene osobe. A što je s unutarobiteljskim čimbenicima prenošenja vrednota?

3. Unutarobiteljski utjecaji prenošenja kršćanskih vrednota

Prenošenje kršćanskih vrednota u obitelji nužno je promatrati unutar cjelokupnog suvremenog obiteljskog odgoja, koji se razlikuje od obiteljskog odgoja pedesetih ili još više dvadesetih godina ovoga stoljeća. Većina roditelja u Švicarskoj, prema istraživanju provedenom početkom 90-tih godina, postavila si je za cilj primijeniti drugu odgojnu metodu, različitu od njihovih roditelja. Oni svoju djecu žele odgajati »manje u pravcu podređenosti (ovisnosti), te ispunjavanja dužnosti i građanskih kreposti kao štednja, nego puno više u pravcu veće samostalnosti, veće sposobnosti za kritiku i za veću autonomiju.«³⁵ Prema njihovom shvaćanju odgoj ne treba zabranjivati, nego poticati; ne naređivati, nego predlagati; ne poučavati, nego motivirati i ne kritizirati, nego učvršćivati. S tim u svezi su i trendovi u religioznoj socijalizaciji, koja se bitno razlikuje od klasične. Za tu novu religioznu socijalizaciju karakteristični su slijedeći elementi:³⁶ a) Roditelji svjesno napuštaju religiozni odgoj s obrazloženjem neka djeca kasnije sama odaberu vjeru koju žele. Na taj način ne želi se utjecati na djecu, premda se u mnogim drugim stvarima svjesno ili nesvjesno utječe na djecu tijekom djetinjstva i adolescencije. b) Izrazito se napušta religiozna prisila u bilo kojem pogledu. c) Religiozni odgoj je izrazitije usredotočen na razgovor i na osobno uvjerenje, nego na objektivnost i obvezu. Djeci se jednostavno dopušta da već u svom ranom djetinjstvu dožive da je religija/vjera stvar osobne odluke i privatna stvar. d) Malo iskustva s konfesionalnošću, budući da je, osobito u Švicarskoj, broj mješovitih brakova porastao.

Navedeni odgojni smjer roditeljskog odgoja neizbježno provocira određena pitanja. Temeljno pitanje je zašto se u ovakvom odgojnom konceptu ide u drugu skrajnost, tj. napušta se svaka zabrana, naredba, poučavanje i kritika, a zastupa se isključivo samo poticaj, predlaganje, motiviranje i učvršćivanje. Ne bi li bilo bolje u ovom odgojnom konceptu namjesto »nego« staviti »i«. Tada bi koncept glasio: poticati i braniti; predlagati i odrediti; motivirati i poučavati; kritizirati i

³⁵ BUCHER, Anton A., Familie und religiöse Sozialisation, u: KRÜGGELER, Michael/STOLZ, Fritz (Hrsg.), Ein jedes Herz in seiner Sprache... Religiöse Individualisierung als Herausforderung für die Kirchen. Kommentare zur Studie »Jede(r) ein Sonderfall? Religion in der Schweiz«, Basel 1996, Band 1, 129–139, ovdje 130–131.

³⁶ Usp. BUCHER (1996), 132–134.

učvršćivati. U gore spomenutom odgojnom konceptu i sama Crkva zadobiva neuvjerljivo društveno, odgojno i kulturno mjesto. Reducirana je samo na motiviranje, predlaganje i poticanje. Oduzima joj se zadaća i pravo da jasno govori (naviješta) u zgodno i nezgodno vrijeme, da bude kritičko-proročki glas na svim društvenim razinama. Religiozna prisila nije preporučljiva, ali zašto se ne koristiti praksom uvjeravanja o kojoj govori već apostol Pavao! Ovakvim odgojnim postupkom vjeri je oduzeta svaka eklezijalna i komunitarna dimenzija. Vjera se shvaća kao nešto prigodno, ovisno da li mi se sviđa ili ne, a ne poima se kao čovjekova temeljna životna opcija, koja se ostvaruje individualno i u zajedništvu s drugima koji vjeruju. Naposljetku, ovakav odgojni koncept vodi prema onom na što se upozorava Crkve u Švicarskoj, naime da se u budućnosti moraju pribojavati »individualizacije, privatizacije i sinkretizma.«³⁷ U takvim osobnim opredjeljenjima ljudske i kršćanske vrednote bit će samo subjektivno i prigodno tumačene.

Spomenuti švicarski religiozni odgojni stil ispušta dvije bitne komponente odgoja općenito: zahtjeve, dakle norme i emocionalnu podršku.³⁸ U svakom odgoju, pa tako i u religioznom nije dovoljno pružati samo emocionalnu podršku, nego je potrebno postavljati i zahtjeve. Roditelji moraju biti sigurni koje općeljudske vrednote imaju smisla, koje kršćanske vrednote su osobito važne. Kod prenošenja kršćanskih vrednota važno je za koji od četiri odgojna stila se kršćanski roditelji opredjeljuju. Ti odgojni stilovi jesu:³⁹ a) zreli odgojni stil u kojem roditelji daju emocionalnu podršku i jasno postavljaju zahtjeve; b) naivni odgojni stil u kojem se događa emocionalna podrška bez zahtjeva; c) ravnodušni odgojni stil u kojem nema zahtjeva i nema emocionalne podrške i d) paradoksalni odgojni stil u kojem se postavljaju zahtjevi bez emocionalne podrške. Veoma je zanimljiv i poučan navedeni četverovrsni odgojni stil u odgoju općenito, u odgoju za humane vrednote i u odgoju za kršćanske vrednote. Kršćanskom odgoju najbliži je zreli odgojni stil, jer roditelji svojoj djeci u odgoju za kršćanske vrednote daju kako emocionalnu podršku tako i postavljaju određene zahtjeve. Tom odgojnom stilu nužno je pridodati dimenziju roditeljskog svjedočenja, eklesiološku dimenziju, društvenu dimenziju vjere, dimenziju vršnjaka i dimenziju utjecaja elektronskih medija. Zahtjevi i emocionalna podrška u obitelji doprinosi dobroj obiteljskoj klimi. A u takvoj klimi može nastati »bogatstvo uloga, koje ne utječu samo na sposobnost djelovanja i socijalnu djelotvornost mladih ljudi, nego i na moralnu kvalitetu interakcije.«⁴⁰

³⁷ Isto, 129.

³⁸ Usp. SCHMIDTCHEN (1997), 112.

³⁹ Usp, isto, 114.

⁴⁰ Isto, 122.

O prenošenju kršćanskih vrednota unutar obitelji u demokratskoj Hrvatskoj nema izravnih socioloških istraživanja, koja su izričito posvećena toj tematici. U 90-tim godinama nailazimo na radove, koji govore o diskontinuitetu i kontinuitetu odgoja u obitelji i predškolskoj ustanovi⁴¹, o socijalnoekološkoj orijentaciji i odnosu prema vjeri studenata u kontekstu tranzicije⁴² ili istraživanje o religijskim tendencijama srednjoškolske omladine.⁴³ Zanimljivo i indikativno je istraživanje provedeno u tri splitske osnovne škole u školskoj godini 1993/94.⁴⁴ U tom istraživanju ispitivan je stav roditelja prema ciljevima odgoja (osobinama djeteta): koliko na te osobine utječu roditelji u ranom djetinjstvu; tko te osobine djeteta može značajno promijeniti i tko je prvotno odgovoran za razvoj tih osobina. Rezultati istraživanja pokazuju pastoralno-teološki gledano zanimljive spoznaje. Na razvoj i na promjenu osobina djeteta mogu najviše utjecati škola i roditelji. Premda je odnos mogućnosti promjene tih osobina od strane škole i roditelja 50:50%, ipak utjecaji se najviše polariziraju kod »stjecanja znanja' (67%), 'tjelesnih sposobnosti i vještina' (59%), (smatraju se imanentnim područjem škole) i razvoja 'moralnih osobina ličnosti' (71%), (domen roditelja).⁴⁵ Osim utjecaja na razvoj moralnih osobina djeteta roditelji imaju veći utjecaj od škole i na osobine poput socijalne odgovornosti, estetskog ukusa, te radnih navika potrebnih za život i daljne školovanje. Još zanimljiviji su stavovi roditelja u odnosu na odgovornost za razvoj tih osobina. Dok se odgovornost škole, prije svega, odnosi na stjecanje znanja (56%), razvoj interesa za učenje (45%) i tjelesne sposobnosti i vještine (44%), dotle su roditelji posebno odgovorni za razvoj moralnih osobina ličnosti (84%), za inteligenciju i opće mentalne sposobnosti (67%), za socijalnu odgovornost (66%), za poštivanje ljudskih prava i za estetski ukus i kriterij (63%).⁴⁶ Navedeno istraživanje pokazuje da temeljne i posebno moralne vrednote čovjek stječe, prije svega, unutar obitelji. U obitelji čovjek stječe, osim toga, socijalne kreposti i osjećaj za ljudska prava. Istraživanje potvrđuje da temeljne vrednote se, s jedne strane, stječu i razvijaju od ranog djetinjstva preko rane (12 do 13 godina),

⁴¹ Vidi BABIĆ, Nada/IROVIĆ, Stanislava/KRSTOVIĆ, Jasna, Vrijednosni sustav odraslih, odgojna praksa i razvojni učinci, u: Društvena istraživanja. Časopis za opća društvena pitanja 6(1997), br. 4–5, 551–573, osobito 566 i dalje.

⁴² Vidi CIFRIĆ, Ivan, Socijalnoekološke orijentacije i odnos prema vjeri u kontekstu tranzicije, u: Socijalna ekologija. Časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline 4(1995), br. 1, 15–32.

⁴³ Vidi ČRPIĆ, Gordan, Religijske tendencije srednjoškolske omladine, u: Vjesnik đakovačke i srijemske biskupije 123(1995), br. 10, 459–471.

⁴⁴ Vidi MARŠIĆ, Ivan, Kontinuitet u odgoju škole i obitelji, u: Školski vjesnik. Časopis za pedagoška i školska pitanja 44(1995), br. 1, 31–42. Ispitivanje je provedeno s 363 roditelja učenika prvog, četvrtog i osmog razreda na tri splitske škole.

⁴⁵ MARŠIĆ (1995), 37.

⁴⁶ Usp. isto, 38.

srednje (14 do 15 godina) do kasne adolescencije (16. do 18 godina), i s druge strane, da se oblikovanje tih vrednota ne može delegirati na izvanobiteljske ustanove, počevši od vrtića do škole ili župne zajednice, a još manje ne mogu se prepuštiti grupi vršnjaka i elektronskim medijima, knjigama i časopisima⁴⁷. Već je Istraživanje europske zajednice 1982. godine potvrdilo da na religioznost, vezanost za Crkvu, a posebno na vjerničku praksu mladeži najviše utječe obitelj.⁴⁸ Ako obitelj kao prvotni i najodgovorniji kanal prenošenja ne funkcionira, onda se odgovornost i zadaća prebacuje na sekundarne ustanove: vrtić, školu, župnu. No, i te ustanove nisu sastavljene samo od idealnih ljudi i kršćana. U njima se nerijetko oslikava postojeća obiteljska situacija, koja je odgojno i kršćanski komplicirana ili u svojevrsnoj krizi. Za pastoralno-teološka saznanja i za normativna religiozno-pedagoška, a napose katehetska usmjerenja bilo bi važno saznati, koji odnos ti isti pitani roditelji imaju prema kršćanskim vrednotama osobno i koliko ih zajedno i pojedinačno prenose i svjedoče svojoj djeci. To nije bio predmet spomenutog istraživanja. Izričito istraživanje kršćanskih vrednota nije došlo do izražaja ni u već spomenutom »pilot-projektu« provedenom u tri srednje škole u Samoboru. Tematika vrednota se može više izčitavati i analogno prepoznavati iz postavljenih tvrdnji. U tom istraživanju tvrdnje su se koncentrirale na odnos prema »alter-

⁴⁷ Već prije četvrt stoljeća, tj. prema istraživanju provedenom 1972. godine u Hrvatskoj, pod naslovom »Ispitivanje stavova i aktivnosti u seksualnom životu srednjoškolske omladine u SR Hrvatskoj«, kao izvor informacija o spolnosti kod mladića otac je bio na 7. mjestu s 5,4%, a majka na 8. mjestu s 4,0%; kod djevojaka majka na 2. mjestu s 25%, a otac na 11. mjestu s 3,2%, dok su knjige i časopisi bili na prvom mjestu: kod mladića s 44,4%, a kod djevojaka s 47,5%. Usp. TRENC, Pavao/BELUHAN, Aleksandra, Ispitivanje stavova i aktivnosti u seksualnom životu srednjoškolske omladine u SR Hrvatskoj, u: Arhiv za zaštitu majke i djeteta. Glasilo Instituta za zaštitu majki i djece 17(1993), br. 6, 269–314, ovdje 290–291.

Prema istraživanju provedenom 1990. godine u Hrvatskoj (u 6 gradova Hrvatske na 5.324 učenika oba spola) na pitanje: koga bi djevojke i mladići željeli da ih savjetuje o pitanjima spolnosti, 25,8% djevojaka dale su odgovor jednog ili oba roditelja, a 20,1% mladića potražilo bi savjet kod jednog ili kod oba roditelja. Usp. ŠTAMPAR, Dubravka/BELUHAN, Aleksandra, Spolnost adolescenata u Hrvatskoj, u: Arhiva za zaštitu majke i djeteta. Glasilo Instituta za zaštitu majki i djece 35(1990), br. 3–4, 189–193, ovdje 191. Navedeni podaci ukazuju da u obitelji postoje zamjetljive poteškoće u pružanju spolnog odgoja i u prenošenju moralnih vrednota. S tim u svezi nije čudo da mladež odgovore na određena pitanja traži izvan obitelji, te se na taj način istodobno, u većini slučajeva, i prenošenje moralnih vrednota, prešutno i svjesno, događa po izvanobiteljskim čimbenicima, počevši od knjiga i časopisa, preko prijatelja i vršnjaka, te preko filma i televizije. Na veoma negativni pristup spolnosti u medijima, osobito u nekim časopisima za mlade, upozoravaju i biskupi Hrvatske. Vidi TISKOVNI URED, Priopćenje za tisak s XI. plenarnog zasjedanja Hrvatske biskupske konferencije, u: Prilog Biltena IKA–VIJESTI od 10. 10. 1996., II.

⁴⁸ Vidi BARIČEVIĆ, Josip, Vrijednost mladih danas. Sociološko-psihološki i religiozno-pedagoški pristup, u: Bogoslovska smotra 56(1986), br. 3–4, 161–185, posebno 175.

nativnim« religijskim konceptima, na odnos prema Crkvi i euharistiji, na odnos prema vjeronauku u školi, na odnos prema duhovnim zvanjima, na odnos prema spolnoj etici.⁴⁹

4. Zaključak

Empirička Kristova Crkva u svim svojim segmentima ostaje i u trećem tisućljeću najodgovornija za proklamiranje, tumačenje i oživotvorenje kršćanskih vrednota, osobito temeljnih vrednota kao što su: život, sloboda, pravda, mir, socijalna pravednost, solidarnost, razumijevanje, ljudska prava i slično. Što će se u njoj više i za one izvan Crkve uvjerljivije ostvarivati evanđeoske vrednote, to će utjecaj tog sakramentalnog znaka u svijetu, dugoročno gledano, biti učinkovitiji. U toj Crkvi obitelj se mora susretati kao subjekt i objekt evanđeoske zbilje. Budući da obitelj u Hrvatskoj živi unutar određenog povijesno-društvenog konteksta, važno je ukazati na pojedine važne društvene, crkvene, obiteljske i pastoralne stvarnosti.

01. Budući da je Hrvatska sastavni dio zapadnocivilizacijskog kruga i da je u njoj po sredstvima javnog priopćavanja suvremeni svijet prisutan, realno je u budućnosti Hrvatske nasuprot obitelji očekivati alternativna životna zajedništva, tj. trendove: opadanje zanimanja za sklapanje braka, nebračna životna zajedništva, rođenja izvan braka, porast rastave i rastakanja obitelji, obitelji s jednim roditeljem i porast ponovne odnosno druge, treće ženidbe. S tim će biti povezan klasični pastoral u neredovitim situacijama.⁵⁰

02. Kršćanska obitelj i nadalje ostaje prvotnim i najodgovornijim prenositeljem života i evanđeoskih/kršćanskih vrednota. U slučaju njezinog nedovoljnog odgojno-religioznog funkcioniranja, neovisno o bračno-obiteljskim ili religioznim čimbenicima, odgovornost i zadaća prenošenja temeljnih vrednota svjesno ili nesvjesno prebacuje se na sekundarne ustanove: vrtić, školu, župnu zajednicu, profesionalne prenositelje vjere, na grupu vršnjaka ili se prepušta sredstvima javnog priopćavanja. Problem prenošenja postaje još veći, ako spomenuti odgojni čimbenici djeluju bilo nedovoljno bilo neutralno bilo antireligiozno.

⁴⁹ Vidi ČRPIĆ (1995).

⁵⁰ IVAN PAVAO II., Obiteljska zajednica »Familiaris consortio«. Apostolska pobudnica o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu, Zagreb 1981., KS dokumenti 64, t. 79–84. U svezi s tim vidi Zajedničko pismo i Temeljne upute za dušobrižništvo razvedenih i razvedenih pa ponovno vjenčanih vjernika u Gornjorajnskoj pokrajini, u: ARAČIĆ, Pero (uredio), Obitelj u Hrvatskoj – Stanje i perspektive. Zbornik radova Studijskih dana u Đakovu, 20.–22. 10. 1994., Đakovo 1995., 156–180.

03. Zbog društveno-ekonomske situacije (zaposlenost) i nedovoljno izgrađenog kršćanskog identiteta roditelja, te zbog uvedenog školskog vjeronauka za očekivati je porast svijesti i prakse delegiranja kršćanskog odgoja, a time i prenošenja vrednota na sekundarne odgojne ustanove, od vrtića i škole do Crkve i profesionalnih navjestitelja vjere. Obitelj kao kanal prenošenja vjere u krizi prenosi se i u treće tisućljeće.

04. Iz više pastoralno-teoloških razloga nužno je učiniti sociološka istraživanja o obiteljima u Hrvatskoj, a kršćanske obitelji posebno. Na osnovu spoznaja dobivenih putem istraživanja moglo bi se bolje upoznati eventualne pastoralne propuste i promašaje, saznati opravdana očekivanja roditelja prema Crkvi i još bolje upoznati stvarne teškoće s kojima se susreće obitelj. Polazeći od tih saznanja, teorijskih načela crkvenog učenja o obitelji i uvažavajući već prokušane elemente postojećeg pastorala braka i obitelji, mogu se izraditi modeli rada s mladima i s roditeljima.

05. U pastoralu braka i obitelji nužno je više i strpljivo inzistirati, a istodobno roditeljima pomagati ostvarivati, zreli odgojni stil u kojem roditelji daju emocionalnu podršku i jasno postavljaju zahtjeve što se tiče kršćanskih vrednota. S navišnim i ravnodušnim religioznim odgojnim stilom umnažat će se samo deklarativni i nacionalni, tj. distancirani kršćani najrazličitijih stupnjeva.

06. Sa zrelim odgojnim stilom usko je povezana dimenzija kršćanskog svjedočenja roditelja. To svjedočenje, riječju i djelom, počinje u ranom djetinjstvu, događa se u ranoj, srednjoj i kasnoj adolescenciji. To svjedočenje bit će protuteža životnim stilovima i raznim svjetonazorima posredovanim osobito putem elektronskih medija.

07. Katehizacija odraslih postala je imperativom pastoralnog trenutka. Prije svega za one roditelje, koji se ne odriču svog roditeljskog odgojnog utjecaja na djecu i koji su se svjesno opredijelili za zreli odgojni stil. U tom pravcu je nužno razraditi više modela sustavnog rada s roditeljima kako bi im se pomoglo u evangelizacijsko-katehetskom, te odgojnom smislu.

Roditelji i Crkva moraju biti još dublje uvjereni da se isplati investirati u razvoj i oblikovanje vrednota kod današnjeg mladog čovjeka.

Zusammenfassung

PROBLEM DER ÜBERTRAGUNG VON WERTEN IN DER FAMILIE

Aufsatz weist auf die Wirklichkeit in den Gesellschaften der westlichen Demokratie hin, in denen sich die Gefährdung der christlichen Werte aufgrund der Erscheinung von

alternativen Lebensformen ereignet. Typische Trends in den europäischen Gesellschaften sind: Rückgang von Eheschließungen, Ehescheidungen und Zerrüttung von Familien, Nichteheliche Geburten, Nichteheliche Lebensgemeinschaften, Familie mit einem Elternteil, Wiederverheiratung bzw. zweite und dritte Ehe.

In bezug auf Investitionstheorie und Wertewandels betont Autor, daß in die Werte zu investieren nötig ist. Investition ist mit dem Faktor des Ertrags, der Zeit, der Anstrengung und der Askese verbunden. Hauptfrage ist wieviel der zeitgenössischer Mensch bereit ist zu investieren, zum Beispiel in die Moralität des eigenen Verhaltens und Handelns und in die Moralität des Familienlebens.

In westlichen Gesellschaften treten die Trends auf, die eine Konzeption der Erziehung vertreten, in dem gilt: nicht verbieten, sondern anregen; nicht anordnen, sondern vorschlagen; nicht belehren, sondern motivieren; nicht kritisieren sondern bestärken. Autor setzt sich für den Erziehungsstil ein, in dem anstatt »sondern« einfach »und« vorkommt. Zeitgenössischer Eltern, unter denen viele christlichen Eltern sind, bewegen sich in ihrem Erziehungshandeln vom reifen Erziehungsstil, der einen emotionalen Rückhalt miteinschließt und Forderungen stellt, über gleichgültigen und naiven Erziehungsstil, bis zum paradoxen Erziehungsstil, in welchem Forderungen ohne emotionalen Rückhalt gestellt werden.

Am Ende hebt Autor hervor, daß in Kroatien in der Zukunft zu erwarten ist, Erscheinung von alternativen Lebensgemeinschaften und sowohl Wachsen des Bewußtseins der Übertragung von christlichen Werten als auch Wachsen des Delegierens von christlicher Erziehung an die sekundäre Institutionen.

Schlüsselworte: Werte, Familie, Erziehung, Investition Übertragung.